

РАЗМИСЛИ ЗА БЪЛГАРИТЕ В РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ

(по повод Меморандума на Българския културен клуб - Скопие)

Любомир Иванов
Българска академия на науките
Фондация Манфред Вьорнер

София, октомври 2008

1. Кой от чие име говори?

Претенциите на някаква част (било македонци, било скопски българи) да говорят от името на всички потомци на македонските българи (една все по-виртуална общност), в голямата си част денационализирани във Вардарска и в Егейска Македония, а други останали македонски българи най-вече в Пиринска Македония – такива претенции не са състоятелни. Наистина, не върви българите от Република Македония да говорят от името на всички които са били българи към 1870 година, но днес част от тях (от техните потомци) са българи в България, немало сега са гърци в Гърция, други са македонци в Република Македония, трети са сърби в Република Македония и т.н. (В България, кой например би приел на сериозно български турци да говорят от името на всички турци, още по-малко от името на всички тюрки?)

Българите в Република Македония могат да говорят от името на македонските българи там; няма проблем също да говорят и от името на македонските граждани (като част от тази общност включваща етнически македонци, албанци, власи, българи, турци и т.н.). Не би било коректно обаче да говорят от името на всички българи, особено когато съществува различие в гледните точки; българите в България например нямат проблеми с гърците.

2. Швейцария на Балканите?

Все във връзка с въпросите ‘Кой кой е?’ и ‘Кой дял на Македония какво е?’ заслужава да се разгледа тезата, че днешна Република Македония (бивша Сръбска Македония) била едва ли не реализация на идеите на Гоце Делчев и неговите другари за независима държава в която всички етноси (българи, турци, гърци, албанци, власи и др.) да живеят и да се развиват свободно, като една ‘Швейцария на Балканите’.

Първо, Швейцария затова е Швейцария, защото основните етноси там (които са от германски, френски, италиански и реторомански род) свободно, по своя воля са създали общата си държава. В македонския случай, идеята за такава обща независима държава не получава подобна легитимност, тъй като е била отхвърлена от двата най-големи етноса след българите – от турците и от гърците. И това е било тяхно абсолютно суверенно право, да приемат или не, за което никой не може да им държи сметка или да ги упреква. (Нещо повече, както изтъква Кръсте Мисирков, този проект е нямал подкрепата даже и на всички македонски българи, а само на екзархистите, като идеята остава чужда на българите патриаршисти и на сърбоманите.)

Второ, за Гоце независимостта не е самоцел, а средство именно за свободно човешко развитие. В кой от трите дяла на Македония (Вардарски, Егейски и Пирински) е имало такава свободно развитие? Не е ли това Пиринска Македония, където българското мнозинство е продължило развитието си с училища и църква създадени от самото него? Не е ли това цяла България, където от Егейска и Вардарска Македония отиват стотиците хиляди македонски българи които не са приели гръцката и сръбска денационализация? Не е ли вярно, че огромното мнозинство от хората в Пиринска Македония нямат усещане да са били асимилирани за да станат българи, докато във Вардарска и Егейска Македония такава съзнание има, че мнозина там знаят че те или техни предци са били денационализирани за да станат македонци или гърци; колкото в Гърция са денационализирани за да станат гърци, толкова и във Вардарска Македония са денационализирани от сърбите за да станат македонци? Може ли идеалът на Гоце Делчев да бъде днешна Република Македония, страна където мнозинството от населението е денационализирано (където и него самия се опитват посмъртно да го дебългаризират!), страна където съхранилите българското си съзнание са преследвани и тормозени, страна чиято Конституция споменава сърби но не и българи?!

3. Каузата на Вардарските българи

Бъдещето на Балканите е в противното на балканизацията. В миналото има неща, които не заслужават бъдеще, а раните не се лекуват с чоплене. Колкото по-назад се рови, толкова по-тесен е хоризонтът напред (обикновено до следващите избори). Трябва да изберем: или интерграционните процеси (Европейски и Атлантически), или обратното, всичко онова което ни дезинтегрира - миналото, травмите от него, историческата злонамереност (всички помним само лошото). Трябва да престанем да проблематизираме факта, че има хора чиито деди са били българи, а те сега са македонци; но тогава естествено е да разсъждаваме по същата логика и за онези в Гръцка Македония които са били българи, а днес са гърци. (За българите в България няма особена разлика между станалото в Гърция и в Югославия.)

Не е убедително българите в Република Македония (може би за да бъдат по-добре приети от своите съграждани) да фокусират всичките си аргументи срещу Гърция. Няма как гърците да са голямото зло във Вардарска Македония, където анти-гръцката реторика е за отклоняване вниманието от сръбската асимилаторска политика и нейното наследство. Не случайно се фокусира върху гръцката политика в Егейска Македония, вместо върху сръбската денационализаторска политика във Вардарска Македония и нейните резултати които са по-релевантни за Скопие. Не е много подходящо и далновидно за принципна позиция на хора, намиращи се в особеното положение на българи в Република Македония (малка общност, при това подложена на специална дискриминация и маргинализация), да стават говорители на такива отклоняващи общественото внимание 'сврѣхпатриотични' идеи, да играят ролята на фактор който дава своя принос в изграждане образа на врага. Още повече че на тях самите се приписва такъв имидж на Троянски кон, пета колона и т.н.

Не е добра идея Вардарските българи да съветват българската държава да вземе за своя кауза борбата срещу последиците от елинизацията на българите

в Гърция (последници, приети впрочем от България и от българското обществено мнение в голяма степен за свършен факт). Дори онези немногбройни среди в България които споделят такава кауза - а България може да намери много повече основания отколкото Република Македония за исторически и етнически претенции по отношение на Гърция, същите среди са настроени в още по-голяма степен против последниците от македонизацията на българите във Вардарска Македония. Така че ако България се вслуша в подобни съвети, това би се обърнало колкото срещу Гърция, още повече и срещу Република Македония. И какво ще се постигне? Сега имаме много лоши отношения между Република Македония и Гърция, и горе-долу добри между Република Македония и България. Ако станат еднакво лоши отношенията между трите страни (а точно това ще се случи ако България се вслуша в подобни съвети), това ли е пътят напред към Балкани без граници? Това би означавало поне едно поколение с разбити отношения, добре познатия сценарий на разделение (готов инструмент за чужди политики), вкарване в нашия двор на Великите сили (или други външни фактори) които са създали не малко проблеми на региона и т.н.

Единствената възможност за Балканите сами да решават съдбата си, е да внесем в отношенията си повече добросъседство. Само тогава балканците сами ще правят своята история вместо тя да им се 'случва', балканското бъдеще ще се чертае тук а не в Москва, Вашингтон, ислямски центрове или другаде. Опитът на страните от Централна и Източна Европа (включително и опитът на България) убедително доказва, че успешния път напред минава единствено през добросъседството, през Европейската и Атлантическата интеграция, и през отказа от всякакъв експанзионизъм - било в миналото, в настоящето, исторически, културен, всякакъв. Историите на всички балкански народи са трагични (или поне така се възприемат), и да мисли някой че точно той е добрият а пък всички останали са негодници, е несериозно. От миналото следва да се помнят най-вече поуките; да се помнят собствените достижения, героизма, но и собствените грешки, предателствата, гадостите спрямо съседа. Най-безполезно за бъдещето е когато се помнят само золумите на съседите.

Българите в Република Македония няма защо да търсят позиции които да се припокриват с аналогични аргументи излизачи от българската държавна политика. Въпросът не е в това, Вардарските българи да имат поведение което да се харесва в България. Те трябва да са лоялни граждани на родината си и да предлагат политики които са добри, перспективни за Република Македония. Най-важното е прагматизма - за една нова, малка държава добросъседството е най-добрата инвестиция, още повече че самата Република Македония не е застрахована от вътрешни проблеми. Единствената трайна гаранция за оцеляване и добро развитие е добросъседството, Европейската и Атлантическата интеграция.

4. Българските тези

Добрата позиция за българите в Република Македония е да се утвърдят като една относително мъдра и напредничава част от обществото, отстоявайки следните естествени тези:

(1) Тезата за равнопоставеност (равноправие) на етносите в Република Македония независимо от тяхната численост, в частност равноправие за българите;

(2) Република Македония да се развива като мултикултурно общество;

(3) Българите в Република Македония да бъдат основен вътрешен говорител за добросъседство с всички – със Сърбия, Косово, Албания, Гърция, България (не би било добре ако те се опитват да ситуират България като някакъв най-добър съсед);

(4) Европейска и Атлантическа интеграция, категорично;

(5) По отношение на името – няма проблем да се поддържа като предпочитан вариант името ‘Република Македония’, като нещо с което вече е свикнало едно поколение (а с известни вариации като ‘Народна’ и ‘Социалистическа’ – няколко поколения); ако обаче цената за това име е изолация, трайно разваляне на добросъседските отношения с един (или повече) съсед, а и влошаване на вътрешно-етническите отношения с албанците, то исторически най-точното, наложило се име, безспорен културно-географски факт, е името ‘Вардарска Македония’. То би било проява на такт и спрямо България; наистина, ако Вардарска Македония е ‘Македония’, то България трябва да се откаже от името ‘Пиринска Македония’.

България призна новата държава под името ‘Република Македония’, което обаче никак не означава че това име не създава проблеми на София. Проблематизира се традиционната употреба на името ‘Пиринска Македония’ и регионалната принадлежност ‘македонец’ за македонските българи от Пиринска Македония. Което е по-лошо, българите виждат как Скопие не проявява ни най-малко разбиране или съпричастност към проблема който създава на съседна България, като същевременно очаква разбиране и подкрепа от София за своите собствени позиции.

5. Новите и малки държави

Историческата драма на страни като Република Македония, Косово, Босна и Херцеговина е че те са наистина много нови. Има история на мястото (територията), има история на общностите които живеят там, но липсва държавна история. Като се появи такава нова държава, естествено се появява и проблем, проблемът как тя да се намести сред страните с държавна история. Тези нови държави трябва да се радват, че съседите им (добри или лоши) поне в момента са такива че нямат експанзионистки намерения към тях (претенциите на отделни частни лица или организации са без значение). Новите държави би трябвало да отговорят със същото – с отказ от експанзионистки амбиции; отказ не само от териториални претенции, но и отказ от исторически и културен експанзионизъм, да уважават чуждата ‘интелектуална собственост’ и историята на съседа, включително имената. Нежеланието да се отчитат обективните реалности свързани с другите също е вид експанзионизъм.

От новите държави никой нищо не иска, история или имена. Но в случая името 'Македония' е част от една съществуваща културна, историческа и интелектуална собственост, брeнд, марка (каквато е например марката 'Кока-Кола'). Най-голямо право върху тази марка имат онези които първи са я използвали, а това са гърците. Гърците са изпреварили, и за това нито те нито някой друг е виновен. Колкото не е добре да се ревизират границите (освен при разпадането на държави), толкова не е добре да се ревизира историята; свършените исторически факти и правото на първия трябва да се уважават, иначе няма да има край на ревизиите и войните. Затова българите нямат претенция за общото име 'Македония', а използват ограничителното име 'Пиринска Македония'. Едва ли някой по света би имал сериозни аргументи против това, новата държава от 1991 в Македония да използва името което най-точно отразява една утвърдена историческа реалност - името 'Вардарска Македония'. Конкретизацията 'Вардарска' (както и 'Северна', 'Горна', 'Скопие' или нещо друго) към името 'Македония' показва най-вече факта, че става дума за част от едно цяло, но и че тази част няма претенция да бъде цялото (и обратно - нежеланието за конкретизация означава точно такава претенция, пораждаща проблеми). Разбира се, на хората там не трябва да им се забранява да се наричат македонци.

Една държава която съществува от 1991 - и в която мнозинството т.н. 'етнически македонци' се появяват през 20 век (преди това са българи), т.е. които имат най-кратка история като етнос в сравнение със съседите - такава държава трябва да разбира че не историята е нейната сила. Особено при съседи като Гърция с 3000 години история, България с 1400 години, Сърбия с 1200 години, та дори и Албания със 100 години. Новите държави и нации трябва да се изграждат и да се утвърждават чрез своите икономически, социални, културни, научни и други постижения в настоящето.

Философията пък, че на малкия всичко му е позволено, не е морална; тя показва скрито комплексарско мислене, определено не провокира самочувствие, а в един момент започва и да писва на всички.

6. 'Доброжелателите'

Всяка кауза по света си има защитници и интелектуални аргументи, не е чудно че се намират чужди политици, анализатори, новинари и т.н. които 'подкрепят Македония', т.е. защитават тезата за безусловно запазване на името 'Република Македония' с уверението че позицията на съседите може да се пренебрегне, а членството в НАТО и Европейския съюз някак ще се случи. Само дето тези поддръжници често са хора обитаващи доста далече от Балканите и много слабо запознати с обременената балканска история; хора които до голяма степен вече са станали граждани на света (дай боже всички да станем), в най-добрия случай са 'посланици от бъдещето', и то от по-далечното бъдеще. Реалполитиката обаче е друго. 'Доброжелателите' идват и си отиват, а цената за пропуснатите възможности остава да се плаща тук на Балканите. Докато тези поддръжници несъмнено са мотивирани от чувства на искрена симпатия към Република Македония и към македонците, тяхната подкрепа за една политика която тика страната в кърсокак на практика допринася за резултат обратен на желаното от тях.

7. Идентичност

Ако някой смята че забатачването на Република Македония встрани от основния път на развитие на балканските народи има и добра страна, някакво сплотяване на нацията или по-точно на етническите македонци, укрепване на тяхната идентичност в борбата с 'врага', къде е гаранцията че утре ако проблемът с името се реши, няма да се потърси друг проблем за поддържане идентичността? Не че поддържането на идентичността чрез врагове е дало някъде добър резултат, сигурно не и в обединяваща се Европа.

Има и друго, Република Македония неизбежно, безусловно (за това не е нужно съгласието на всички) навлиза в общия процес на глобализация и изграждане на потребителско общество, където (независимо как гледаме на това) свръхценност е да живееш добре. Което означава, че доколкото македонците не видят за себе си перспектива за добър живот у дома, сравним поне с този на съседите, все повече от тях (особено най-кадърните и по-младите) ще търсят реализация другаде, с всички произтичащи от това последици за демографското, икономическо и социално развитие на страната.

8. Политици и държавници

Македонските политици на власт изпаднаха (в немалка степен сами се докараха) в позицията ни напред, ни назад. Цялата философия сега е как да излязат без загуби от ситуацията и ако е възможно политическата отговорност за евентуален компромис в спора с Гърция да се поеме от целия политически елит.

Управляващите в Република Македония показват много политически прагматизъм (умение за печелене на избори) и много ниска степен на държавническо мислене и поведение. На македонския политически елит му липсва онзи капацитет на държавническо мислене и поведение, задължителен за всяка страна която желае да бъде в Европейския съюз и в НАТО. Тези две общности приемат само страни доказали че могат да решават проблемите си, страни с предсказуемо поведение което впоследствие да не затруднява вземането на решения в общността.

За сравнение, политическият елит на една (също нова и също малка) страна като Словения демонстрира държавнически капацитет адекватен не само за членството в НАТО и Европейския съюз, но и за широк кръг отговорности на общеевропейско равнище свързани с председателския мандат в Европейския съюз.

Пример за мъдро, отговорно и далновидно държавническо поведение показват и управляващите в Турция (при това ислямисти!), които правят значителни, трудни компромиси за постигане на веднъж избраната стратегическа цел - членството в Европейския съюз. Щом голяма Турция може да прави компромиси (без да се крие зад 'червени линии'; сигурно не за да загуби, а с добре направена сметка какво печели; и съвсем сигурно по своя собствена воля, а не защото някой ги е принудил), защо малка Република Македония да не може?

9. Кой печели?

Навярно има частни интереси в Гърция и в Република Македония, които добре се обслужват и печелят от нерешаването на спора за името. По-любопитен е въпросът, кой губи? Едва ли е особена загуба за Гърция (малко изгубен, малко спечелен имидж), нито за някой друг съсед, нито пък за Европейския съюз или НАТО (че не влязла Република Македония). Губят 95% от македонските граждани (македонци, албанци, българи, сърби и т.н.) и никой друг. Губят пропуснато историческо време, пропуснати исторически ползи, пропуснати възможности за по-добро настояще. А печелят останалите 5%, управляващите и определени среди около тях. Разковничето не е при хунзите (да са живи и здрави), а в държавния бюджет и неговото усвояване от 'наши хора'.

Creative Commons Attribution ShareAlike 3.0 Unported License
GNU Free Documentation License